

MORAL CITY: การพัฒนาเมืองคุณธรรม*
MORAL CITY: The Development of a Moral City

ยงจิรายุ อุปเสน

Yongjirayu Upasen

ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน)

CENTER FOR MORALITY PROMOTION (CMP) (Public Organization)

E-mail: Yongjirayu.up@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความ MORAL CITY: การพัฒนาเมืองคุณธรรม เสนอกรอบคิดเชิงแนวคิด ปฏิบัติการสำหรับการพัฒนาเมืองที่วางคนและคุณค่าเป็นศูนย์กลาง โดยเชื่อมโยงหลักการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเข้ากับการบริหารจัดการเมืองร่วมสมัย (เช่น เมืองอัจฉริยะ เมืองน่าอยู่ เมืองยั่งยืน) ให้เทคโนโลยี โครงสร้างพื้นฐาน และนโยบายสาธารณะขับเคลื่อนไปพร้อมกับคุณธรรมสาธารณะ ความรับผิดชอบ และความเสมอภาค บทความชี้ว่าหัวใจของ Moral City ไม่ใช่การทำโครงการให้ประชาชนแต่คือการทำงานร่วมกับประชาชน ผ่านการเปิดพื้นที่ให้ร่วมนิยามปัญหา ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบต่อพลังและความเป็นเจ้าของ ของเมืองโดยคนเมืองเอง และนำเสนอกรณี จังหวัดคุณธรรม ในฐานะโมเดลการพัฒนาคุณธรรมเชิงพื้นที่แบบใช้พื้นที่เป็นฐานที่ทำงานด้วย “สามพลัง” คือ เครือข่ายปฏิบัติ เครือข่ายนโยบาย และเครือข่ายวิชาการ ประกอบด้วยกระบวนการประเมินต้นทุนคุณธรรม การจัดสมาชิกคุณธรรม การสร้างแกนนำนักส่งเสริมคุณธรรมเชิงพื้นที่ และการจัดการความรู้เพื่อขยายผลสู่จังหวัดข้างเคียง กรอบดังกล่าวสะท้อนระบบนิเวศทางสังคมคุณธรรมที่ทำให้ความตึงตังเป็นวาระร่วมและแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและโครงสร้างได้จริง

อย่างไรก็ดี ยังมีความท้าทายสำคัญ ได้แก่ ทศนคติที่มองคุณธรรมเป็นเรื่องไกลตัว การกระจุกของการตัดสินใจในภาครัฐ แรงจูงใจทางสังคมที่ยังไม่ชัด และระบบข้อมูล/ตัวชี้วัดคุณธรรมที่ต้องพัฒนา บทความจึงเสนอทิศทางการต่อยอด ได้แก่ 1) การออกแบบเครื่องมือวัดคุณธรรมเชิงพื้นที่ที่เชื่อมโยงนโยบาย 2) การออกแบบและทดลองใช้ระบบแรงจูงใจเพื่อเสริมสร้างความมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของของชุมชน และ 3) การบูรณาการศาสนา วัฒนธรรมกับเทคโนโลยีเมืองเป็นขับเคลื่อน Moral City สู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สรุปได้ว่า Moral City คือกรอบปฏิบัติการที่จับต้องได้ ใช้พื้นที่เป็นฐาน ใช้คนเป็นแรงขับ ใช้คุณธรรมเป็นเข็มทิศ และใช้เทคโนโลยีเป็นกลไกสนับสนุน เพื่อยกระดับเมืองให้ ‘ฉลาด น่าอยู่ และยั่งยืน’ บนพื้นฐานของคุณธรรมและความเป็นมนุษย์

คำสำคัญ: คุณธรรม; เมืองคุณธรรม; กระบวนการส่งเสริมและขับเคลื่อนการพัฒนา

* Received July 30, 2025; Revised December 16, 2025; Accepted December 18, 2025

ABSTRACT

MORAL CITY: The Development of a Moral City presents both conceptual and operational frameworks for urban development that place people and values at the center. It connects the principles of participatory development with contemporary urban management (such as smart cities, livable cities, and sustainable cities), enabling technology, infrastructure, and public policy to progress alongside public morality, responsibility, and equity. The article emphasizes that the heart of a Moral City is not about doing projects for the people, but rather working with the people, by opening spaces for them to jointly define problems, make decisions, take action, and share responsibility thereby creating collective power and a sense of ownership of the city by its own citizens. It also presents the case of Moral Provinces as a model for area-based moral development, operating through the “three networks”: operational, policy, and academic networks. This includes processes such as assessing moral capital, organizing moral assemblies, developing moral promotion leaders in each area, and managing knowledge to expand outcomes to neighboring provinces. This framework reflects a moral social ecosystem that fosters virtue as a shared public agenda, transforming it into tangible behavioral and structural changes.

However, there remain key challenges, including attitudes that view morality as distant, centralized decision-making within the state, unclear social motivation, and underdeveloped moral indicators and data systems. The article thus proposes future directions: (1) designing area-based moral measurement tools linked to policy, (2) designing and testing incentive systems to enhance community participation and ownership, and (3) integrating religion and culture with urban technology as a driving force to bring Moral City into everyday practice. In conclusion, Moral City is a practical framework area-based, people-driven, guided by morality, and supported by technology to elevate cities toward being “smart, livable, and sustainable,” grounded in moral integrity and humanity.

Keyword: Morality; Moral City; The Process of Promotion and Implementation of Development

บทนำ

โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ภายใต้บริบทที่นักวิชาการเรียกว่า “BANI World” ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ Brittle (เปราะบาง), Anxious (เต็มไปด้วยความกังวล), Nonlinear (คาดเดาไม่ได้) และ Incomprehensible (เข้าใจได้ยาก) (ติณณพัชช์ พูลพิพัฒน์, 2566; Tshetshe, 2025) สังคมโลกในลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงความเปราะบางในทุกมิติ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม มนุษย์ต้องเผชิญกับภัยพิบัติทางธรรมชาติ ภาวะสงคราม โรคอุบัติใหม่ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความเสื่อมถอยของสถาบันทางสังคมที่เคยเป็นรากฐานของคุณค่าทางศีลธรรมและจริยธรรม ภายใต้สถานการณ์ที่เปราะบางนี้ การตีความเรื่อง “คุณธรรม” และ

“ความดี” ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามค่านิยมของสังคมยุคใหม่ ความดีในมุมมองของคนรุ่นก่อนกับคนรุ่นใหม่จึงมีความแตกต่าง ทั้งในด้านการให้ความหมายและการให้คุณค่า ซึ่งส่งผลให้สังคมเกิดภาวะ “วิกฤติคุณธรรม” ที่ต้องการการฟื้นฟูและการสร้างระบบค่านิยมใหม่ที่มั่นคงและเหมาะสมกับบริบทโลกยุคปัจจุบัน

นอกจากนี้ โลกยังต้องเผชิญกับปรากฏการณ์ ภาวะโลกเดือด (Global Boiling) ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างรุนแรง นายอันโตนิโอ กูเตอร์เรส เลขาธิการใหญ่องค์การสหประชาชาติ ได้กล่าวเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2566 ว่า “ยุคภาวะโลกร้อนสิ้นสุดลงแล้ว เรากำลังอยู่ในยุคภาวะโลกเดือด” ซึ่งหมายถึงภาวะที่โลกกำลังร้อนขึ้นจนเกินระดับการปรับตัวของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั่วไป ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ความมั่นคงทางอาหาร และสุขภาพของมนุษยชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (United Nations, 2023) เพื่อรับมือกับวิกฤติที่กล่าวมา สหประชาชาติได้ประกาศ “วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development)” เมื่อปี พ.ศ. 2558 โดยมีประเทศสมาชิกจำนวน 193 ประเทศ รวมทั้งประเทศไทย ร่วมลงนามรับรองกรอบการพัฒนาฯ ซึ่งกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) จำนวน 17 เป้าหมาย ครอบคลุม 5 มิติหลัก ได้แก่ มนุษย์และสังคม (People), เศรษฐกิจ (Prosperity), สิ่งแวดล้อม (Planet), ธรรมาภิบาล (Peace) และความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) โดยเฉพาะ SDG-11 ที่มุ่ง “สร้างเมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีความยั่งยืน ปลอดภัย มีภูมิคุ้มกัน และไร้ความเหลื่อมล้ำ” (UN DESA, 2019.; UN-Habitat, 2023)

การขยายตัวของสังคมเมือง (Urbanization) จึงกลายเป็นประเด็นสำคัญระดับโลกที่ต้องบริหารจัดการอย่างรอบคอบ สหประชาชาติคาดการณ์ว่า ภายในปี พ.ศ. 2593 (ค.ศ. 2050) ประชากรกว่า 66% ของโลกจะอาศัยอยู่ในเขตเมือง ซึ่งทวีปเอเชียและแอฟริกาจะมีอัตราการขยายตัวสูงที่สุด (United Nations, 2018, 2019; UN DESA, 2019) สำหรับประเทศไทย ปัจจุบันมีประชากรเมืองประมาณ 55% และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นถึง 73% ในปี 2593 เมืองขนาดกลางและขนาดเล็กจึงจะมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต (Friend & al., 2016; Thailand Country Report, 2016; IIED, n.d.) แม้การกลายเป็นเมืองจะเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจและนวัตกรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างปัญหาใหม่ เช่น ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ การขาดแคลนที่อยู่อาศัย การบริโภคพลังงานสูง และการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การพัฒนาเมืองในยุคใหม่จำเป็นต้องผสมผสานแนวคิด “ความยั่งยืน” กับ “คุณธรรมของผู้คนในสังคมเมือง” เพื่อสร้างเมืองที่ไม่เพียงแต่สะดวกสบายและทันสมัยเท่านั้น แต่ต้องเป็น “เมืองที่มีหัวใจ” (Moral City) ที่ส่งเสริมให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีจิตสาธารณะ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเชิงคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง ตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกฉบับ โดยมุ่งสร้าง “คนดี สังคมดี” ผ่านการขับเคลื่อนตามแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559–2565) (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2559) และแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566–2570) ซึ่งกำหนดคุณธรรมหลัก 5 ประการ ได้แก่ พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา และกตัญญู เป็นรากฐานของการพัฒนาคนและสังคมให้เข้มแข็ง (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2565) ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) ได้ดำเนินการส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมเชิงพื้นที่ระดับเมืองและจังหวัดในระหว่างปี 2558–2565 โดยนำร่องใน 6 จังหวัด ได้แก่ บุรีรัมย์ พิจิตร ราชบุรี พัทลุง ศรีสะเกษ และร้อยเอ็ด ต่อมาขยายผลสู่จังหวัดต้นแบบใน 4

ภูมิภาค ได้แก่ พระนครศรีอยุธยา (ภาคกลาง), อุตรดิตถ์ (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ), เชียงราย (ภาคเหนือ) และสุราษฎร์ธานี (ภาคใต้) (ศูนย์คุณธรรม, 2565) ผลการดำเนินงานดังกล่าวก่อให้เกิดต้นแบบ “จังหวัดคุณธรรม” ที่มีระบบเครือข่ายทางสังคม 6 ภาคส่วน คือ ภาครัฐ ภาคการศึกษา เด็กและเยาวชน ภาคประชาสังคมและชุมชน ภาคธุรกิจเอกชน ภาคสื่อมวลชน และภาคศาสนา ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนคุณธรรมระดับพื้นที่ (ศูนย์คุณธรรม, 2565) ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 กระทรวงมหาดไทยได้จัดตั้งคณะอนุกรรมการส่งเสริมคุณธรรมระดับกระทรวงมหาดไทย เพื่อขยายผลสู่ทุกจังหวัด โดยมุ่งเน้นการน้อมนำหลักธรรมทางศาสนา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยที่งดงามให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ภายใต้แผนปฏิบัติการ 3 แผนย่อย ได้แก่ (1) การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรม (2) การพัฒนาระบบและกลไกการขับเคลื่อนคุณธรรม และ (3) การพัฒนาศักยภาพคนและเครือข่ายคุณธรรม (กระทรวงมหาดไทย, 2566) อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมคุณธรรมระดับจังหวัดยังเผชิญกับความท้าทายสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) วิธีคิดของประชาชนที่มองว่าคุณธรรมเป็นเรื่องไกลตัวและไม่จำเป็น (2) การดำเนินงานที่จำกัดอยู่ในภาครัฐ ขาดการมีส่วนร่วมของภาคส่วนอื่น (3) การขาดแรงจูงใจในการทำมาดี และ (4) การขาดองค์ความรู้และระบบจัดการความรู้ด้านคุณธรรมที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทย ปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการสร้างสังคมคุณธรรมอย่างยั่งยืน หากไม่เร่งพัฒนาแนวทางแก้ไขที่เป็นระบบและมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน (สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2566)

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนคุณธรรมเชิงพื้นที่ในระดับจังหวัดของประเทศไทยยังคงเผชิญข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านทัศนคติของประชาชน การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ และการขาดระบบจัดการองค์ความรู้ที่ต่อเนื่อง แม้จะมีการดำเนินงานโดยศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) และกระทรวงมหาดไทยที่ผลักดันให้เกิดจังหวัดคุณธรรมต้นแบบในหลายพื้นที่ รวมถึงจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่นำร่องเชิงวิชาการ แต่การสร้างต้นแบบเมืองคุณธรรมให้เกิดผลอย่างยั่งยืนยังต้องอาศัยการศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์แนวทางพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น บทความวิชาการนี้จึงมุ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาองค์ความรู้ และบทเรียนที่ได้จากการขับเคลื่อนคุณธรรมระดับจังหวัด เพื่อเป็นฐานแนวคิดสำหรับการพัฒนาต่อยอดสู่การสร้างเมืองคุณธรรมในระดับประเทศต่อไปในอนาคต

แนวคิดว่าด้วยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development) เป็นแนวคิดที่ยึดหลักว่าประชาชนในพื้นที่คือ “เจ้าของปัญหา” และเป็นผู้ที่เข้าใจบริบทของตนเองดีที่สุด จึงควรเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนา กระบวนการนี้เปิดโอกาสให้ประชาชนจากทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของการพัฒนา โดยเฉพาะในระดับพื้นที่ (Area-Based) ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมนิยามปัญหา ร่วมวางแผน ตัดสินใจ รับผิดชอบ ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติร่วมกัน การมีส่วนร่วมดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงการแสดงความคิดเห็นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการระดมทรัพยากร การเสริมสร้างพลังร่วม (collective agency) และการสร้างความเป็นเจ้าของ (ownership) ของคนในชุมชนต่อกระบวนการพัฒนา การพัฒนาในลักษณะนี้จึงมุ่งเน้นการผนึกกำลังของทุกภาคส่วนให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ สร้างประโยชน์ร่วมกัน และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคมฐานรากอย่างยั่งยืน มากกว่าการรอรับนโยบายจากส่วนกลางเพียงฝ่ายเดียว (ธงชัย สิงอุตม, 2563; บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และคณะ, 2554)

ความหมายของกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของ “กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม” ในแง่มุมที่หลากหลาย แต่มีสาระร่วมกันคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเองอย่างแท้จริง ธงชัย สิงอุดม (2563) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถตัดสินใจและกำหนดปัญหา ความต้องการ และแนวทางการพัฒนาของตนเอง เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มและองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ เพื่อให้ประชาชนสามารถกำหนดวิถีชีวิตได้ด้วยตนเองอย่างมีศักดิ์ศรีและพัฒนาศักยภาพได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับ เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์ (2550) ที่กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนคือการที่สมาชิกของชุมชนหรือกลุ่มประชาชนรวมตัวกันเพื่อแสดงออกถึงความต้องการร่วม ผลประโยชน์ร่วม หรือเป้าหมายร่วม ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยกระบวนการนี้ยังเป็นเครื่องมือสร้างอิทธิพลต่อรองทางอำนาจเพื่อปรับปรุงสถานภาพของชุมชนให้ดีขึ้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีสิทธิเข้าร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูล การให้ความคิดเห็น การตัดสินใจ ไปจนถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกภาคส่วนเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน ทั้งการตัดสินใจ การติดตามตรวจสอบ และการประเมินผลอย่างเท่าเทียม เพื่อส่งเสริมความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการใช้ศักยภาพของแต่ละบุคคลในการพัฒนาชุมชนอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และคณะ, 2554) กล่าวโดยสรุป กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงมิได้เป็นเพียงกลไกในการให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นแนวคิดที่เน้นการเสริมสร้างศักยภาพและอำนาจของประชาชนให้สามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้อย่างมีอิสระและมีส่วนร่วมในทุกมิติของการพัฒนา

หลักการสำคัญของกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานที่ให้ความสำคัญกับ “สิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์” โดยถือว่าประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ทั้งในฐานะ “ผู้ร่วมคิด” และ “ผู้ร่วมสร้าง” การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (ถวิลวดี บุรีกุล, 2552) ได้เสนอว่า หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 3 ประการสำคัญ ได้แก่

การมีอิสระภาพในการเข้าร่วม (Freedom of Participation) หมายถึง การเข้าร่วมกิจกรรมหรือกระบวนการใด ๆ ต้องเกิดจากความสมัครใจของประชาชน โดยไม่ถูกบังคับหรือจำกัดสิทธิ

ความเสมอภาคในการเข้าร่วม (Equality in Participation) หมายถึง ผู้เข้าร่วมทุกคนต้องมีสิทธิเท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจ และร่วมดำเนินกิจกรรม

ความสามารถในการเข้าร่วม (Capability for Participation) หมายถึง ผู้เข้าร่วมต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะเพียงพอในการมีส่วนร่วม หากกิจกรรมมีความซับซ้อน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญไทย ซึ่งมุ่งปฏิรูปการเมืองไปสู่สังคมประชาธิปไตยที่แท้จริง โดยมีสาระสำคัญอยู่ที่การส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การเปิดพื้นที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

อย่างโปร่งใส เพื่อสร้างโครงสร้างทางการเมืองที่มั่นคงและมีประสิทธิภาพ ในเหตุผลที่ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการพัฒนา สามารถสรุปได้ในหลายประการ คือ (1) ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม จึงสามารถเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทได้ (2) การมีส่วนร่วมช่วยสร้างพลังทางสังคมในการแก้ไข “ปัญหาของเรา” อย่างร่วมมือและยั่งยืน (3) เป็นกลไกในการสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชน และส่งเสริมความสามัคคีระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ (4) ช่วยสร้างและพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่ในชุมชน และ (5) เป็นการวางแนวทางการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างเป็นระบบและโปร่งใส ซึ่งล้วนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยฐานราก (ถวิลวดี บุรีกุล, 2552)

ประเภทของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา

ลักษณะและระดับของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปตามบทบาทของประชาชนในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา โดยนักวิชาการหลายท่านได้เสนอการจำแนกประเภทของการมีส่วนร่วมในหลากหลายรูปแบบเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตและความลึกซึ้งของการมีส่วนร่วมในทางปฏิบัติ เช่น เมตต์ เมตต์การ์ณจิต (2553) ได้แบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ลักษณะหลัก ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) เป็นการเข้าร่วมในกระบวนการบริหารและการตัดสินใจของกิจกรรมหรือโครงการ เช่น การเป็นกรรมการ ที่ปรึกษา หรือผู้เข้าร่วมประชุม เพื่อร่วมพิจารณา เสนอแนวทาง หรือแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมลักษณะนี้มักเป็นทางการและปรากฏในรูปของเอกสาร เช่น คำสั่งแต่งตั้ง หนังสือเชิญประชุม หรือบันทึกการประชุม และ 2) การมีส่วนร่วมโดยอ้อม (Indirect Participation) หมายถึงการมีส่วนร่วมในเชิงสนับสนุนกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย แม้มิได้เข้าร่วมในการตัดสินใจโดยตรง เช่น การบริจาคทรัพย์สิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนในลักษณะไม่เป็นทางการ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้แสดงถึงจิตสำนึกของประชาชนในการร่วมพัฒนาสังคม ซึ่งเข้ากับบริบทของการมีส่วนร่วมของจินตนา สุจิตานันท์ (2549) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine Participation) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่การสำรวจปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน ไปจนถึงการติดตามและประเมินผล ซึ่งสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมอย่างสมบูรณ์และการเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน 2) การมีส่วนร่วมที่ไม่แท้จริง (Non-Genuine Participation) เป็นการมีส่วนร่วมเพียงบางขั้นตอน เช่น การเข้าร่วมในขั้นตอนการปฏิบัติตามโครงการที่ได้กำหนดไว้แล้ว โดยประชาชนมิได้มีส่วนในการกำหนดแนวทางหรือตัดสินใจในขั้นต้น การมีส่วนร่วมลักษณะนี้จึงสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมในเชิงจำกัด

กระบวนการและวิธีการของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Development Process) เป็นแนวทางที่เน้นให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ตั้งแต่การคิด การวางแผน การดำเนินงาน ไปจนถึงการประเมินผล เพื่อให้การพัฒนาเกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในผลลัพธ์ของการพัฒนา Cohen และ Uphoff (1980) อังโน สมบัติ นามบุรี, 2562) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “กระบวนการมีส่วนร่วม” โดยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-Making Participation) ขั้นตอนนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดความต้องการของชุมชน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบาย การตัดสินใจดังกล่าวไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งเดียว แต่เป็น

กระบวนการต่อเนื่อง ตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการ การดำเนินแผนงาน ไปจนถึงการตัดสินใจในระยะปฏิบัติการ เพื่อให้แน่ใจว่าทิศทางของการพัฒนายังสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของพื้นที่

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation Participation) เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการปฏิบัติตามแผนที่ได้กำหนดไว้ เช่น การบริจาคทรัพยากร การช่วยแรงงาน การบริหารจัดการ หรือการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ทำให้ประชาชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของโครงการและมีแรงจูงใจที่จะผลักดันให้ประสบความสำเร็จ

การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit Participation) ในขั้นตอนนี้ ประชาชนจะได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการดำเนินโครงการ เช่น รายได้ คุณภาพชีวิต หรือการเข้าถึงบริการสาธารณสุขมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การกระจายผลประโยชน์ควรเป็นไปอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม เพื่อป้องกันการเกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation Participation) ขั้นตอนนี้เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมแสดงความคิดเห็น ตรวจสอบผลลัพธ์ของโครงการ และเสนอแนวทางปรับปรุง โดยให้ความสำคัญกับ “มุมมอง ความชอบ และความคาดหวัง” (Views, Preferences, Expectations) ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้การพัฒนามีความโปร่งใสและตอบสนองต่อประชาชนอย่างแท้จริง

โดยสรุป กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นวงจรที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่การค้นหาความต้องการของประชาชน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน ลงมือปฏิบัติ ประเมินผล และการเรียนรู้จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ทั้งในด้านบวกและด้านลบ (สมบัติ นามบุรี, 2562)

ระดับขั้นของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานและลักษณะของโครงการ โดยทั่วไปสามารถจัดลำดับได้ตั้งแต่ระดับต่ำสุดจนถึงระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม ดังนี้ (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2554; ถวิลวดี บุรีกุล, 2548)

ระดับการให้ข้อมูล (Information) เป็นระดับพื้นฐานที่สุดของการมีส่วนร่วม โดยรัฐหรือผู้วางแผนโครงการเป็นฝ่ายให้ข้อมูลแก่ประชาชน เพื่อสร้างความเข้าใจในโครงการผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น การแถลงข่าว การเผยแพร่เอกสาร หรือการจัดนิทรรศการ อย่างไรก็ตาม ระดับนี้ยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนในการตัดสินใจ

ระดับการเปิดรับความคิดเห็น (Consultation) เป็นการเปิดช่องทางให้ประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นต่อแผนหรือโครงการที่กำลังจะดำเนินการ เช่น การทำแบบสอบถาม การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น หรือการอภิปรายสาธารณะ เพื่อให้หน่วยงานนำข้อมูลไปประกอบการตัดสินใจ

ระดับการปรึกษาหารือ (Dialogue/Discussion) เป็นขั้นที่ประชาชนและผู้วางแผนโครงการได้มีการเจรจาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเป็นทางการ เช่น การประชุมหรือการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เพื่อร่วมกันประเมินสถานการณ์หรือหาทางออกต่อประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น

ระดับการวางแผนร่วมกัน (Joint Planning) ในระดับนี้ ประชาชนและหน่วยงานของรัฐจะร่วมกันกำหนดแนวทางการดำเนินงานของโครงการ รวมถึงร่วมรับผิดชอบในผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เป็นระดับที่เหมาะสมกับโครงการที่มีความซับซ้อนและต้องการการตัดสินใจร่วมกันของหลายฝ่าย

ระดับการร่วมปฏิบัติ (Joint Implementation) เป็นระดับที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทโดยตรงในการปฏิบัติ เช่น การร่วมดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ หรือการร่วมจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของโครงการ

ระดับการควบคุมโดยประชาชน (Citizen Control) เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจและควบคุมโครงการด้วยตนเอง เช่น การจัดทำประชาคมติ หรือการบริหารจัดการกิจกรรมโดยชุมชนเอง โดยระดับนี้สะท้อนถึงการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างแท้จริงที่ประชาชนมีอำนาจในการกำหนดอนาคตของตนเอง

แนวคิดว่าด้วยการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

คำว่า “คุณธรรม” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Virtue ซึ่ง Longman Dictionary of Contemporary English (1995) ให้นิยามไว้สองนัย คือ 1) ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่เกิดจากการกระทำจนเคยชิน และ 2) คุณธรรมที่บุคคลปฏิบัติตามมาตรฐานของสังคมเกี่ยวกับความประพฤติและศีลธรรม ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของ “คุณธรรม” ว่า “สภาพคุณงามความดี” ส่วนระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 กำหนดว่า “คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นความดีงาม เป็นมโนธรรม เป็นเครื่องประดับใจให้เกิดความซื่อ กลัวบาป เป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อสังคม” (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2562)

กล่าวโดยสรุป “คุณธรรม” หมายถึง ความดีงามในจิตใจที่แสดงออกผ่านการคิด พูด และการกระทำอย่างสม่ำเสมอ เป็นกรอบภายในที่คอยกำกับพฤติกรรมให้เหมาะสมกับบรรทัดฐานของสังคม ส่วน “จริยธรรม” (Ethics) หมายถึง กฎหรือข้อกำหนดทางสังคมที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนั้น คุณธรรมจึงเป็นรากฐานทางจิตใจ ส่วนจริยธรรมเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรม ซึ่งทั้งสองสิ่งมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกันและเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคมคุณภาพ

ระดับของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนา

ศรุต นาควัชระ (2560) อธิบายว่า “คุณธรรมในศาสนา” สามารถแบ่งได้เป็นสองระดับ คือ ระดับที่หนึ่ง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพระเจ้า เป็นการปลุกฝังให้มนุษย์มีความเคารพยำเกรงและรู้จักสำนึกในศีลธรรม

ระดับที่สอง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เพื่อให้เกิดความสงบสุขและความสามัคคีในสังคม

ในศาสนาอิสลาม หลักคำสอน “อิห์ซาน” (Ihsan) เป็นแนวทางแห่งคุณธรรมที่แบ่งออกเป็นสองมิติ ได้แก่

มิติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอัลลอฮ์ ซึ่งมุ่งเน้นความศรัทธาและการเคารพภักดีต่อพระองค์
มิติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ที่มุ่งส่งเสริมความเมตตา ความซื่อสัตย์ และการละเว้นจากความชั่ว เช่น การไม่ดื่มสุรา ไม่เล่นการพนัน และการให้เกียรติผู้อื่น

ส่วนในศาสนาคริสต์ หลักคุณธรรมสะท้อนผ่าน “บัญญัติ 10 ประการ” ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มเช่นกัน คือ

กลุ่มที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า เช่น การนมัสการพระเจ้าเพียงองค์เดียว
กลุ่มที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เช่น การเคารพบิดามารดา การไม่ฆ่าคน และ
การไม่ลักขโมย

สำหรับศาสนาพุทธ คุณธรรมถูกแบ่งออกเป็นสองระดับ คือ

โลกียธรรม หมายถึง ธรรมะที่เหมาะสมกับมนุษย์ทั่วไป เพื่อสร้างความสงบสุข เช่น เบญจศีล เบญจ
ธรรม ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานทางศีลธรรม

โลกุตตรธรรม หมายถึง ธรรมะขั้นสูงที่มุ่งสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ เช่น มรรคมืองค์แปด และหลัก
นิพพาน

เมื่อตรวจสอบคำสอนของศาสนาต่าง ๆ จะพบว่าทุกศาสนามุ่งให้มนุษย์ควบคุมตนเอง ประพฤติดี
และหลีกเลี่ยงความชั่ว เพื่อสร้างความสงบสุขแก่สังคมโดยรวม ซึ่งจิตสำนักดังกล่าวถือเป็นคุณธรรมสากลของ
มนุษย์ เราจะเห็นได้ว่าการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่เน้น การฝึก
จิตใจ ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดี สิ่งชั่ว และนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่
เป็นอนาคตของสังคม จำเป็นต้องได้รับการปลูกฝังผ่านสถาบันหลักของสังคม ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน และ
ศาสนา (บุญรอด บุญเกิด และ พชรินทร์ รุจิรานุกูล, 2563) ทั้งนี้ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในยุคศตวรรษที่
21 จำเป็นต้องบูรณาการหลักธรรมทางศาสนาเข้ากับกระบวนการเรียนรู้และการดำเนินชีวิต โดยเน้นการสร้าง
แบบอย่างที่ดีจากผู้ใหญ่ การส่งเสริมทักษะชีวิตที่จำเป็น เช่น การคิดวิเคราะห์ การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ และ
ความเป็นผู้นำ ตลอดจนการปลูกฝังจิตสาธารณะผ่านกิจกรรมในครอบครัว ชุมชน และสถานศึกษา (ตรีทิพย์
นภา ทองดี, 2568) นอกจากนี้ การพัฒนาคุณธรรมยังต้องมองในมิติของ คุณธรรมสากล ที่เป็นพื้นฐานร่วมของ
ทุกศาสนา ได้แก่ การละเว้นความชั่ว การทำความดี และการมีจิตเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับ
หลักธรรมทางพุทธ คริสต์ และอิสลาม อันเป็นแนวทางให้มนุษย์ควบคุมตนเองและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ กล่าว
ได้ว่าระดับของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนามีความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่าง จิตใจพฤติกรรม
สังคม โดยเริ่มจากการปลูกฝังภายในจิตใจให้มีเจตจำนงแห่งความดี (คุณธรรม) และแสดงออกทางพฤติกรรมที่
ถูกต้อง (จริยธรรม) ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนทางศาสนาและบริบททางสังคมร่วม
สมัย

คุณธรรมระดับบุคคลและคุณธรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคม

คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ (2561) ได้อธิบายว่า “คนที่มีคุณธรรม” หมายถึงบุคคลที่
มีทั้ง ปัญญา และ ศรัทธา กล่าวคือ มีปัญญาในการแยกแยะสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ และมีศรัทธาที่เป็น
แรงผลักดันให้ลงมือปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องนั้นอย่างจริงจัง โดยคุณธรรมมิได้จำกัดอยู่เพียงระดับบุคคลเท่านั้น แต่
ยังครอบคลุมถึงระดับองค์กรและสังคมในวงกว้าง ซึ่งมีความเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกันในการบวนการพัฒนาคน
ดีและสังคมดี

คุณธรรมระดับบุคคล

คุณธรรมระดับบุคคลเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตที่มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและ
ส่วนรวม โดยคณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติได้จำแนกคุณธรรมระดับบุคคลออกเป็น 4 กลุ่มสำคัญ
ดังนี้

กลุ่มคุณธรรมที่เป็นปัจจัยผลักดัน (Driving Virtues): เป็นคุณธรรมที่ทำหน้าที่เป็นแรงจูงใจภายในให้บุคคลมีความพยายามและมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย ประกอบด้วยควมมีวินัย ความอดทน และความขยัน ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่หล่อหลอมให้บุคคลมีความเข้มแข็งและมีความรับผิดชอบในตนเอง

กลุ่มคุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง (Sustaining Virtues): เป็นคุณธรรมที่ช่วยเสริมแรงขับเคลื่อนให้บุคคลประพฤติดีอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สะท้อนความซื่อตรงทางจิตใจ

กลุ่มคุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง (Restraining Virtues): ทำหน้าที่ยับยั้งไม่ให้บุคคลประพฤติในทางที่ไม่เหมาะสม เช่น การมีสติ และความพอเพียง ซึ่งช่วยป้องกันความโลภและความหลงตามกระแสวัตถุนิยม

กลุ่มคุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุน (Supportive Virtues): เป็นคุณธรรมที่ผลักดันให้บุคคลมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคม โดยยึดหลักความเมตตา กรุณา กตัญญู และเสียสละ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างจิตอาสาและจิตสาธารณะ

การพัฒนาคุณธรรมในระดับบุคคลจึงไม่ใช่เพียงการปรับพฤติกรรมภายนอก แต่เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกภายในให้เกิดเจตจำนงในการทำความดีอย่างมั่นคง

คุณธรรมระดับองค์กร

ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) ได้อธิบายความแตกต่างระหว่าง “องค์กรที่มีจริยธรรม” กับ “องค์กรที่มีคุณธรรม” โดยชี้ว่า องค์กรที่มีจริยธรรม มักเน้นระบบควบคุมและตรวจสอบพฤติกรรมผ่านเครื่องมือ เช่น ประมวลจริยธรรมหรือจรรยาบรรณ เพื่อสร้างความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือในกระบวนการบริหาร เป้าหมายหลักคือการป้องกันความเสี่ยงและสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ในทางกลับกัน องค์กรที่มีคุณธรรม จะมุ่งเน้นการสร้างความสุข ความสมดุล และการพัฒนาจิตใจของสมาชิกภายในองค์กร โดยยึดหลักปัญญาเชิงปฏิบัติ (Practical Wisdom) ที่ใช้ทั้งเหตุผลและเมตตาในการตัดสินใจ เพื่อให้เกิดความเจริญร่วมกันระหว่างองค์กร ชุมชน และสังคมภายนอก การพัฒนาองค์กรคุณธรรมจึงต้องอาศัย “พี่เลี้ยง” หรือผู้ชี้แนะให้สมาชิกได้เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพทางจิตใจควบคู่กับการทำงาน (ศูนย์คุณธรรม, 2561)

คุณธรรมระดับสังคม

คุณธรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคมถือเป็นการยกระดับจากคุณธรรมส่วนบุคคลและองค์กรไปสู่ระดับมหภาค โดยมีหลักการสำคัญสองประการคือ 1) ข้อห้าม ไม่ทำให้ผู้อื่นหรือส่วนรวมได้รับความเดือดร้อน 2) ข้อพึงปฏิบัติ ทำให้ผู้อื่นและส่วนรวมมีความสุข หลักการนี้สะท้อนแนวคิดของ “ประโยชน์สุขส่วนรวม” ที่เป็นหัวใจของสังคมคุณธรรม การสร้างสังคมเช่นนี้ต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของประชาชนที่เชื่อในคุณค่าความดีและความสุขร่วมกัน ในบริบทของสังคมไทย คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติได้กำหนดคุณธรรมหลัก 5 ประการ ตามแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2559–2565) ได้แก่

พอเพียง หลักคิดตามศาสตร์พระราชา ที่มุ่งให้ดำเนินชีวิตอย่างสมดุล

วินัย การประพฤติปฏิบัติตนอย่างมีระเบียบและเคารพกติกาสังคม

สุจริต การซื่อสัตย์และโปร่งใสทั้งต่อส่วนตนและส่วนรวม

จิตอาสา การเสียสละและใส่ใจต่อผู้อื่น

กัตัญญู การระลึกถึงบุญคุณและตอบแทนสิ่งที่ได้รับ
คุณธรรมทั้ง 5 ข้อนี้เป็นรากฐานสำคัญของ “สังคมคุณธรรม” ที่ส่งเสริมให้คนไทยดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขร่วมกัน ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และสังคมโดยรวม (คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ, 2561)

ความสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2545) ได้อธิบายว่า “การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม” เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริง เพราะคุณธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้การกระทำของบุคคลมีทิศทาง มีเหตุผล และมีเป้าหมายเพื่อความดีงาม ทั้งต่อตนเองและสังคม การปลูกฝังคุณธรรมจึงมิใช่เพียงกระบวนการทางศีลธรรม แต่เป็นการพัฒนา “ปัญญา” และ “จิตใจ” ให้มีความมั่นคงในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและมีคุณค่า สรุปลักษณะสำคัญของการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมได้ดังนี้

สร้างความหนักแน่นในเหตุผล การพัฒนาคุณธรรมช่วยให้บุคคลเข้าใจความสัมพันธ์ของ เหตุ และ ผล เห็นผลของการกระทำตามหลักเหตุปัจจัย และรู้จักประเมินการกระทำของตนอย่างมีสติ

ส่งเสริมการพึ่งตนเอง การพัฒนาคุณธรรมปลูกฝังให้คนตระหนักว่า ความสำเร็จไม่ได้เกิดจาก โชคชะตา แต่เกิดจากความเพียรและความรับผิดชอบในการลงมือทำอย่างจริงจัง

สร้างความรับผิดชอบต่อทั้งตนเองและผู้อื่น บุคคลที่มีคุณธรรมจะรู้จักงดเว้นจากความชั่ว และมีเมตตาช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความจริงใจ ถือเป็น การสร้างความสมดุลระหว่าง สิทธิ และ หน้าที่

ส่งเสริมความเท่าเทียมทางศักยภาพของมนุษย์ คุณธรรมทำให้บุคคลมองเห็นว่าทุกคนมีศักยภาพ ในการพัฒนาตนเองอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ขึ้นกับชาติกำเนิดหรือสถานะทางสังคม

ใช้คุณธรรมเป็นเครื่องวัดพฤติกรรมมนุษย์ ความดี ความชั่ว และการประพฤติปฏิบัติอย่างมีคุณธรรม เป็นมาตรวัดที่แท้จริงของคุณค่าความเป็นมนุษย์ มากกว่าชื่อเสียงหรือฐานะทางสังคม

ช่วยให้รู้จักพิจารณาตนเองและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาคุณธรรมทำให้บุคคลรู้จักมองย้อนกลับไปสำรวจจุดแข็งและข้อบกพร่องของตนเอง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตในระยะยาว

เป็นพลังสร้างความหวังและแรงบันดาลใจในอนาคต คุณธรรมเป็นสิ่งที่เติมพลังให้มนุษย์เห็นคุณค่าของชีวิตและศักดิ์ศรีของตนเอง ทำให้ไม่สิ้นหวัง และมุ่งมั่นสร้างความดีต่อไป

แนวคิดที่ว่าด้วยการพัฒนาเมืองคุณธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับ “เมืองคุณธรรม” (Moral City) มีรากฐานจากอุดมคติทางศีลธรรมของมนุษยชาติ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏในหลายอารยธรรมตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะในบริบทของตะวันออก แนวคิดนี้สะท้อนความพยายามของมนุษย์ที่จะสร้างสังคมที่สงบสุข ปราศจากความรุนแรง ความเหลื่อมล้ำ และการเอารัดเอาเปรียบกัน แนวคิดดังกล่าวมีพื้นฐานจาก อุดมคตินิยม (Idealism) ซึ่งเชื่อว่า มนุษย์สามารถสร้างสังคมที่ดีงามได้ หากยึดมั่นในหลักคุณธรรม ความดี และความยุติธรรม

ในทางพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องเมืองคุณธรรมสัมพันธ์กับ “สังคมอุดมคติ” เช่น สังคมยุคอริยะหรือยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งถือเป็นภาพแทนของโลกที่ผู้คนมีศีลธรรมสูง ไม่มีการเบียดเบียนกัน ทุกคนมีจิตใจเมตตา และดำเนินชีวิตอย่างเท่าเทียม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2562) กล่าวคือ ยุคพระศรีอาริย์มิได้หมายถึงยุคแห่ง

ความมั่งคั่งทางวัตถุเท่านั้น แต่เป็นสังคมที่มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขโดยปราศจากการเอาเปรียบ เป็น “โลกแห่งคนดี” ที่ทุกคนประพฤติชอบและไม่ต้องการอำนาจเหนือผู้อื่น ตามแนวคิดนี้ ความดีทางศีลธรรม เป็นเงื่อนไขสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคม ยุคพระศรีอารีย์จึงมีใช้โลกในอุดมคติที่สามารถสร้างขึ้นได้ทันทีในโลกปัจจุบัน แต่เป็น “อุดมคติทางศาสนา” ที่มุ่งหมายให้มนุษย์เพียรทำความดีในชาตินี้ เพื่อให้ได้บังเกิดในยุคแห่งความสงบสุขนั้นในภายหน้า ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา คือ การสร้างเหตุแห่งความดี และการละเว้นเหตุแห่งความชั่ว ซึ่งเป็นแก่นของการพัฒนาเมืองคุณธรรมในปัจจุบัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2562) ได้วิเคราะห์เพิ่มเติมว่า ความเชื่อเรื่อง “โลกพระศรีอารีย์” ยังคงมีอิทธิพลต่อวาทกรรมทางสังคมและการเมืองของไทยในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะแนวคิดที่เชื่อว่าการปกครองที่ดีควรอยู่ในมือของ “คนดี” ซึ่งจะนำพาสังคมไปสู่ความสงบเรียบร้อย แม้แนวคิดนี้จะมุ่งเน้นศีลธรรมเป็นหลัก แต่ก็มีข้อท้าทายคือ การลดทอนเสรีภาพของคนบางกลุ่ม เพื่อรักษา “ความดี” ตามมาตรฐานของผู้มีอำนาจทางศีลธรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการตีความแนวคิดเมืองคุณธรรมในเชิงอุดมคติ ที่ต้องอาศัยความสมดุลระหว่าง “คุณธรรม” และ “สิทธิเสรีภาพ” ดังนั้น การพัฒนาเมืองคุณธรรมในยุคปัจจุบันจึงไม่เพียงหมายถึงการสร้างเมืองที่ผู้คนมีศีลธรรม แต่ต้องเป็นการพัฒนาสังคมให้มีระบบคุณค่าที่ส่งเสริมความเท่าเทียม ความยุติธรรม และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ “ความดี” กลายเป็นวัฒนธรรมร่วมของเมืองและสังคม ทั้งในเชิงโครงสร้าง นโยบาย และพฤติกรรมของประชาชน

แนวคิดเรื่อง “เมืองคุณธรรม” หรือ Moral City มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในกรอบคิดทางศาสนา ตะวันออกเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับแนวคิดสังคมอุดมคติในโลกตะวันตก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง “สังคมยูโทเปีย” (Utopia) ของ โทมัส มอร์ (Thomas More) นักคิดและนักมนุษยนิยมคนสำคัญในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาแห่งยุโรป ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 1477–1535 มอร์ได้เสนอแนวคิด “ยูโทเปีย” เพื่อวิพากษ์สังคมในสมัยของตนซึ่งเต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำ ความไม่ยุติธรรม และการกดขี่ทางชนชั้น โดยเฉพาะการเก็บภาษีที่เอาเปรียบประชาชนและอำนาจของรัฐที่ไม่ยึดหลักศีลธรรม แนวคิดของเขาได้รับแรงบันดาลใจจากผลงาน Republic ของเพลโต ซึ่งว่าด้วยการปกครองที่ดีและสังคมที่มีความยุติธรรม ส่งผลให้มอร์สร้างจินตนาการของ “เมืองยูโทเปีย” ขึ้น เพื่อสะท้อนให้เห็นความปรารถนาของมนุษย์ที่จะอยู่ในสังคมที่สมบูรณ์แบบและสงบสุข (มอร์ โทมัส, 2561)

คำว่า “ยูโทเปีย” มาจากภาษากรีก Ou-topos แปลว่า “สถานที่ที่ไม่มีอยู่จริง” หรือ “เมืองในจินตนาการ” มอร์ตั้งชื่อเช่นนี้เพื่อสื่อถึงสังคมที่ดั่งงามซึ่งมนุษย์ใฝ่ฝันถึงแต่ไม่สามารถพบได้ในโลกแห่งความจริง เมืองยูโทเปียในวรรณกรรมของเขาถูกอธิบายว่าเป็นเกาะใหญ่ที่มีสภาพสมบูรณ์ มีระบบปกครองแบบสาธารณรัฐ แบ่งออกเป็น 54 เมือง แต่ละเมืองมีระยะห่างไม่เกินหนึ่งวันเดินทาง ทุกบ้านสร้างอย่างเรียบง่าย มีสวนผลไม้และผักอยู่หลังบ้าน ไม่มีการถือกรรมสิทธิ์ เพราะทรัพย์สินทุกอย่างเป็นส่วนรวม ผู้คนในเมืองยูโทเปียมีชีวิตอย่างสงบสุข เท่าเทียม และมีคุณธรรม ไม่มีการแย่งชิงผลประโยชน์หรือการกดขี่กัน การทำงานถูกจัดให้เหมาะสมกับเวลาและศักยภาพของแต่ละคน โดยทำงานวันละเพียงหกชั่วโมง แบ่งเป็นช่วงเช้าและบ่ายพักกลางวันยาวนาน และใช้เวลาที่เหลือเพื่อการศึกษาและพัฒนาตนเอง ชาวยูโทเปียรักการเรียนรู้ รักการอ่าน และชอบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อเพิ่มพูนปัญญา ที่สำคัญ พวกเขาไม่ยึดติดกับวัตถุ แต่ให้คุณค่ากับคุณธรรม ความรู้ และความสงบทางใจ

โทมัส มอร์ ได้ใช้วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นเครื่องมือวิพากษ์สังคมร่วมสมัยของตนที่เต็มไปด้วยความโกลาและอำนาจ โดยสังคมยูโทเปียของเขาเป็นเสมือน “แบบจำลอง” ของสังคมที่ผู้คนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน ดำเนินชีวิตตามหลักคุณธรรม และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง แนวคิดนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับแนวคิดของ “เมืองคุณธรรม” ในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการสร้างชุมชนแห่งความดี ความเสมอภาค และการพึ่งพากันอย่างมีศีลธรรม อย่างไรก็ตาม มอร์มิได้มองว่า “ยูโทเปีย” จะเกิดขึ้นได้จริงในโลกแห่งความเป็นจริง เพราะสังคมมนุษย์ยังคงถูกรอบงำด้วยอำนาจ ความเห็นแก่ตัว และความไม่เท่าเทียม เขาจึงเสนอให้ยูโทเปียเป็นเพียง “อุดมคติทางจิตใจ” ที่กระตุ้นให้มนุษย์มุ่งแสวงหาสังคมที่ดีขึ้น และใช้คุณธรรมเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต (มอร์ โทมัส, 2561)

กล่าวโดยสรุป แนวคิดสังคมยูโทเปียของโทมัส มอร์และแนวคิดเมืองคุณธรรมมีจุดร่วมคือการแสวงหาความสงบสุขของมนุษย์บนพื้นฐานของคุณธรรม ความยุติธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แม้จะมีที่มาจากบริบททางศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองแนวคิดต่างสะท้อนความเชื่อเดียวกันว่า “ความดี” คือหนทางสู่สังคมที่พัฒนาอย่างแท้จริง

รูปแบบการพัฒนาเมืองที่สอดคล้องกับเมืองคุณธรรม

เมืองอัจฉริยะ (Smart City)

แนวคิด “เมืองอัจฉริยะ” (Smart City) ถือเป็นแนวทางการพัฒนาเมืองยุคใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการบริหารจัดการเมือง ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน การบริการสาธารณะ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างเมืองที่ “ฉลาด” ทั้งในเชิงการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า การลดมลภาวะ และการเพิ่มประสิทธิภาพในการให้บริการภาครัฐและเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักคุณธรรมของการพัฒนาเมืองในมิติ “ความรับผิดชอบ” และ “ความยั่งยืน” (อาภาภัทร อธิภาคย, 2566) ในมุมมองสากล เมืองอัจฉริยะได้รับความสนใจอย่างมากจากมหานครระดับโลก เช่น ซานฟรานซิสโก นิวยอร์ก และลอนดอน ซึ่งได้บูรณาการเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ากับระบบบริหารเมือง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับ Smart City ทั่วโลกมีแนวโน้มเติบโตต่อเนื่อง โดยในปี ค.ศ. 2019 มีมูลค่าสูงถึง 1 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นกว่า 3.48 ล้านล้านเหรียญสหรัฐภายในปี ค.ศ. 2026 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเมืองอัจฉริยะไม่ใช่เพียง “ทางเลือก” แต่เป็น “แนวทางหลัก” ของการพัฒนาเมืองในศตวรรษที่ 21 หัวใจสำคัญของการพัฒนาเมืองสู่ความเป็น Smart City ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ได้แก่

Healthcare (สุขภาพของประชาชน): เมืองอัจฉริยะต้องมีระบบบริการสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพ เข้าถึงง่าย และใช้เทคโนโลยีช่วยสนับสนุนการดูแลสุขภาพประชาชนทั้งในเชิงป้องกันและรักษา

Security (ความปลอดภัย): ครอบคลุมทั้งความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่น ระบบกล้องอัจฉริยะ การจราจรอัตโนมัติ ตลอดจนการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลในยุคดิจิทัล

Engagement (การมีส่วนร่วมของประชาชน): ประชาชนในเมืองอัจฉริยะต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร บริการ และทรัพยากรของเมืองได้อย่างเท่าเทียม พร้อมทั้งมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจต่อทิศทางการพัฒนาเมือง

Environment (สิ่งแวดล้อม): เมืองอัจฉริยะต้องให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้พลังงานสะอาด การจัดการขยะ การลดการปล่อยคาร์บอน และการเพิ่มพื้นที่สีเขียวเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของคนเมือง

ในบริบทของประเทศไทย รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในฐานะ “วาระแห่งชาติ” โดยมีเป้าหมายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางพื้นที่ และกระจายความเจริญอย่างเท่าเทียมในทุกภูมิภาค การดำเนินการเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2561 ด้วยการพัฒนาเมืองอัจฉริยะนำร่อง 7 จังหวัด 10 พื้นที่ ได้แก่ ภูเก็ต เชียงใหม่ ขอนแก่น กรุงเทพมหานคร ชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา และในปี พ.ศ. 2562 ได้ขยายผลสู่ 24 จังหวัด 30 พื้นที่ ก่อนจะขยายครอบคลุมทั้ง 76 จังหวัดทั่วประเทศ (อาภาภัทร อธิภาคย์, 2566) แนวคิด Smart City แม้จะมุ่งเน้นด้านเทคโนโลยีและโครงสร้างทางกายภาพ แต่แก่นแท้ของการพัฒนาเมืองอัจฉริยะยังสัมพันธ์กับ “เมืองคุณธรรม” ในมิติของการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความเท่าเทียม และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เพราะเมืองอัจฉริยะจะไม่อาจเกิดขึ้นได้ หากขาด “คนดี” ที่มีคุณธรรมในการใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มิใช่เพียงเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ดังนั้น เมืองอัจฉริยะที่แท้จริงจึงต้องเป็นเมืองที่มี “หัวใจของคุณธรรม” ควบคู่กับ “สมองแห่งเทคโนโลยี”

ในการพัฒนาเมืองอัจฉริยะของประเทศไทย คณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ (2562) ได้กำหนด 7 เกณฑ์หลัก (Smart City Criteria) เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประเมินและพิจารณาคุณสมบัติของเมืองที่มุ่งสู่ความเป็น “เมืองอัจฉริยะ” อย่างแท้จริง โดยครอบคลุมมิติด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การบริหาร และคุณภาพชีวิตของประชาชน ดังนี้

Smart Environment (สิ่งแวดล้อมอัจฉริยะ) เน้นการพัฒนาเมืองที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ โดยนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ระบบจัดการน้ำเสีย พลังงานสะอาด และการตรวจวัดมลพิษในอากาศแบบเรียลไทม์

Smart Government (ภาครัฐอัจฉริยะ) มุ่งพัฒนาระบบการบริหารราชการที่โปร่งใสและเปิดกว้าง โดยใช้เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลของภาครัฐได้สะดวก รวดเร็ว และสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบาย ผ่านระบบบริการอิเล็กทรอนิกส์ (e-Government) และการสื่อสารสองทางระหว่างรัฐกับประชาชน

Smart Mobility (การคมนาคมอัจฉริยะ) มุ่งพัฒนาระบบขนส่งที่มีประสิทธิภาพ เชื่อมโยงทุกมิติของการเดินทางอย่างไร้รอยต่อ โดยใช้เทคโนโลยี เช่น ระบบขนส่งอัตโนมัติ การบริหารจัดการจราจรแบบเรียลไทม์ และการใช้พลังงานสะอาดในระบบขนส่งสาธารณะ เพื่อลดมลภาวะและเพิ่มความปลอดภัยในการเดินทาง

Smart Energy (พลังงานอัจฉริยะ) มุ่งเน้นการสร้างความมั่นคงทางพลังงานในระดับพื้นที่ โดยส่งเสริมการผลิตและใช้พลังงานสะอาด เช่น พลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานชีวมวล รวมทั้งการพัฒนาโครงข่ายพลังงานอัจฉริยะ (Smart Grid) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดการพึ่งพาระบบพลังงานจากศูนย์กลาง

Smart Economy (เศรษฐกิจอัจฉริยะ) ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) รวมถึง

เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) เพื่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Economy) ที่มีความยืดหยุ่นและแข่งขันได้ในระดับโลก

Smart Living (คุณภาพชีวิตอัจฉริยะ) มุ่งสร้างสภาพแวดล้อมการอยู่อาศัยที่ปลอดภัย มีคุณภาพ และเอื้อต่อสุขภาวะของประชาชน เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านสุขภาพ ที่อยู่อาศัย ระบบรักษาความปลอดภัย และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในเมืองให้ดีขึ้นอย่างทั่วถึง

Smart People (ประชาชนอัจฉริยะ) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในทุกช่วงวัย โดยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจ และการสร้างโอกาสให้ประชาชนสามารถใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาตนเองได้อย่างเท่าเทียม พร้อมเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมือง ด้วยความคิดสร้างสรรค์

การพัฒนาเมืองให้ตอบโจทย์ทั้ง 7 ด้านนี้ ไม่ได้เป็นเพียงการพัฒนาเชิงกายภาพหรือเทคโนโลยีเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงแนวคิดการสร้าง “เมืองคุณธรรม” ที่ประชาชนมีส่วนร่วม มีความรับผิดชอบ และใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่าง “ความเจริญทางวัตถุ” และ “คุณค่าทางจิตใจ” ของคนในสังคม

แนวคิดการส่งเสริมและขับเคลื่อนคุณธรรมเชิงพื้นที่ “จังหวัดคุณธรรม”

แนวคิด “จังหวัดคุณธรรม” เป็นหนึ่งในรูปแบบของการพัฒนาเมืองคุณธรรมที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างระบบคุณค่าทางสังคมในระดับพื้นที่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทุกภาคส่วนในจังหวัดร่วมกันขับเคลื่อนสังคมไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันอย่างยั่งยืน แนวคิดนี้ริเริ่มโดย ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในฐานะหน่วยงานกลางในการส่งเสริมและเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมผ่านองค์ความรู้และนวัตกรรมด้านคุณธรรม เพื่อสร้างระบบนิเวศทางสังคมที่เกื้อหนุนต่อการทำความดี (ศูนย์คุณธรรม, 2566)

แนวคิดดังกล่าวเริ่มต้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 โดยมีการจัดสมัชชาคุณธรรมระดับชาติและการส่งเสริมเครือข่ายคุณธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ต่อมาในปี พ.ศ. 2558 ศูนย์คุณธรรมได้พัฒนากลไก “จังหวัดคุณธรรม” ขึ้นอย่างเป็นทางการ เพื่อสร้างต้นแบบการพัฒนาคุณธรรมเชิงพื้นที่ โดยมุ่งเน้นให้แต่ละจังหวัดสามารถขับเคลื่อนด้วยพลังภาคีภายในพื้นที่ตนเอง ผ่านแนวคิด “การรวมพลังแบบกัลยาณมิตร” ซึ่งส่งเสริมให้หน่วยงาน ชุมชน และองค์กรภาคส่วนต่าง ๆ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในลักษณะเครือข่าย เกิดเป็นพลังร่วมที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับจังหวัดอย่างเป็นทางการ (ศูนย์คุณธรรม, 2565)

การดำเนินงานระยะแรก

ในระยะเริ่มต้นของโครงการ มีจังหวัดนำร่องเข้าร่วมในแต่ละภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ คือ จังหวัดพิจิตร ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดบุรีรัมย์ (ต่อมาขยายสู่จังหวัดศรีสะเกษและร้อยเอ็ด) ภาคกลาง คือ จังหวัดราชบุรี และภาคใต้ คือ จังหวัดพัทลุง การขับเคลื่อนดังกล่าวเป็นความร่วมมือระหว่างศูนย์คุณธรรมและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด โดยมีการประเมิน “ต้นทุนคุณธรรม” ของแต่ละจังหวัด เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและวางแนวทางการพัฒนาอย่างเหมาะสม พร้อมเชื่อมโยงพลังทางวิชาการและนโยบายจากผู้ว่าราชการจังหวัดและหน่วยงานท้องถิ่น จนเกิดกลไกความร่วมมือระหว่าง สามพลังหลัก ได้แก่ 1) เครือข่ายปฏิบัติในพื้นที่ 2) เครือข่ายนโยบายระดับจังหวัด และ 3) เครือข่ายวิชาการสนับสนุนการพัฒนา ความร่วมมือทั้งสาม

ส่วนนี้ได้กลายเป็นต้นแบบสำคัญของ “ระบบขับเคลื่อนคุณธรรมระดับจังหวัด” ซึ่งได้รับการบรรจุไว้ในแนวทางคณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. 2560)

การขยายผลและพัฒนาเชิงวิชาการ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2562 รองศาสตราจารย์ นายแพทย์สุรียเดว ทรีปาตี ผู้อำนวยการศูนย์คุณธรรม ได้ผลักดันแนวคิด “จังหวัดคุณธรรม” ให้มีความเป็นระบบมากขึ้น โดยนำหลักวิชาการมารองรับ พร้อมจัดตั้งกลไกเครือข่ายปฏิบัติการในพื้นที่ เพื่อสร้าง “ระบบนิเวศทางสังคม” (Moral Social Ecosystem) ที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเชิงบวกของประชาชน และเชื่อมโยงการพัฒนา กับ แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ในระหว่างปี พ.ศ. 2563–2565 ศูนย์คุณธรรมได้คัดเลือก 4 จังหวัดต้นแบบ ที่ดำเนินการขับเคลื่อนเชิงคุณภาพ โดยมีการใช้กระบวนการทางวิชาการในการติดตาม ประเมินผล และจัดการองค์ความรู้ ได้แก่ ภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงราย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดอุดรธานี ภาคกลาง คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ ภาคใต้ คือ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

การขยายเครือข่ายและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ในปี พ.ศ. 2566 ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) ได้ขยายผลการดำเนินงานสู่จังหวัดข้างเคียงทั่วทุกภูมิภาค โดยใช้จังหวัดต้นแบบเป็น “พี่เลี้ยง” ผ่านโมเดลการขับเคลื่อน 3 ระยะ (1–3 ปี) ตัวอย่างจังหวัดที่ได้รับการสนับสนุน ได้แก่ ภาคเหนือ ได้แก่ น่าน ลำปาง แพร่ กำแพงเพชร และอุตรดิตถ์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ หนองคาย กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร ภาคกลาง ได้แก่ ระยอง และสุพรรณบุรี และภาคใต้ ได้แก่ พังงา และชุมพร ศูนย์คุณธรรมและจังหวัดต้นแบบได้ร่วมกันส่งเสริมการจัดตั้ง “สมัชชาคุณธรรมจังหวัด” เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกำหนดวาระคุณธรรมร่วมของพื้นที่ รวมถึงจัดอบรม “นักส่งเสริมคุณธรรมเชิงพื้นที่” เพื่อพัฒนาแกนนำในองค์กรและชุมชนให้สามารถเป็นผู้นำทางคุณธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมงานวิจัยและการจัดการความรู้ด้านคุณธรรม เพื่อนำผลลัพธ์ไปใช้ในการกำหนดแนวทางส่งเสริมคุณธรรมในพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละจังหวัด

กล่าวโดยสรุป แนวคิด “จังหวัดคุณธรรม” เป็นกระบวนการพัฒนาสังคมคุณธรรมแบบมีส่วนร่วมที่ใช้พื้นที่เป็นฐาน (Area-based Moral Development) เชื่อมโยงพลังทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคธุรกิจ ภาคประชาชน และภาคศาสนา เพื่อขับเคลื่อนคุณธรรมให้เกิดผลอย่างยั่งยืน และเป็นแบบจำลองสำคัญของ “เมืองคุณธรรม” ที่สะท้อนทั้งมิติทางจิตใจ วัฒนธรรม และการพัฒนาเชิงพื้นที่

บทสรุป

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า “เมืองคุณธรรม (Moral City)” คือกรอบคิดการพัฒนาเมืองที่วางคนและคุณค่าเป็นศูนย์กลาง ควบคู่กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยตั้งอยู่บนแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (participatory development) ที่มองประชาชนในพื้นที่เป็นทั้งเจ้าของปัญหาและเจ้าของการเปลี่ยนแปลง จึงเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนร่วมคิด ร่วมนิยามปัญหา ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือทำ และร่วมรับผิดชอบตลอดวงจรการพัฒนา แนวคิดนี้ทำให้การพัฒนาเมืองไม่ใช่เพียงการทำโครงการให้ประชาชนแต่เป็นการทำงานร่วมกับประชาชน เพื่อสร้างพลังร่วม (collective agency) และความเป็นเจ้าของ (ownership) ของสังคมเมืองอย่างแท้จริง เมื่อพิจารณาเทียบกับกระแสการพัฒนาเมืองร่วมสมัย เช่น เมืองอัจฉริยะ (Smart City) เมืองน่าอยู่ และเมืองยั่งยืน บทความเสนอว่าหัวใจของความสำเร็จไม่ได้อยู่ที่เทคโนโลยี

หรือทุนเพียงลำพัง หากแต่อยู่ที่จริยธรรมสาธารณะ ความรับผิดชอบ และวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของพลเมือง ดังนั้น เครื่องมือดิจิทัลและเทคโนโลยีเมืองจึงควรถูกใช้ด้วยปัญญาและคุณธรรม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต ลดความเหลื่อมล้ำ และบริหารทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ไม่ใช่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพเชิงเทคนิคอย่างโดดเดี่ยว

ในเชิงปฏิบัติ บทความนำเสนอกรณี “จังหวัดคุณธรรม” ที่ริเริ่มและขับเคลื่อนโดยศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน) เป็นแบบจำลองการพัฒนาคุณธรรมเชิงพื้นที่ที่ทำงานได้จริง โดยอาศัย สามพลัง ได้แก่ เครือข่ายปฏิบัติ เครือข่ายนโยบาย และเครือข่ายวิชาการ ครอบคลุมตั้งแต่การประเมินต้นทุนคุณธรรม การจัดสมัชชาคุณธรรม การสร้างแกนนำนักส่งเสริมคุณธรรมเชิงพื้นที่ ไปจนถึงการจัดการความรู้และการขยายผลสู่จังหวัดข้างเคียง กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ความตึกกลายเป็น “วาระร่วม” ของเมือง และเชื่อมโยงมิติด้าน ศาสนา วัฒนธรรม และการบริหารท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม บทความตระหนักถึงความท้าทายสำคัญ ได้แก่ ทศนคติที่มองว่าคุณธรรมเป็นเรื่องไกลตัว การมีส่วนร่วมที่ยังกระจุกในภาครัฐ แรงจูงใจเชิงสังคมที่ยังไม่ชัด และข้อจำกัดด้านองค์ความรู้/ระบบจัดการความรู้ รวมถึงระบบข้อมูลและตัวชี้วัดด้านคุณธรรมที่ยังต้องพัฒนา ข้อจำกัดเหล่านี้ทำให้การขับเคลื่อนเมืองคุณธรรมจำเป็นต้องเดินคู่ไปกับการสื่อสารสาธารณะเชิงเปลี่ยนแปลง (transformative communication) การออกแบบแรงจูงใจที่เหมาะสมกับบริบทเมือง และการบูรณาการข้อมูล/ตัวชี้วัดคุณธรรมเข้ากับนโยบายเมือง พร้อมทั้งการวิจัยติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อยืนยันผลลัพธ์ในระยะยาว

โดยสรุป “Moral City” ไม่ได้เป็นเพียงอุดมคติที่เป็นนามธรรม หากเป็นกรอบการพัฒนาเมืองที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ด้วยการใช้พื้นที่เป็นฐาน ใช้ผู้คนเป็นพลังขับเคลื่อน กำหนดคุณธรรมเป็นเข็มทิศ และใช้ข้อมูลกับเทคโนโลยีเป็นกลไกสนับสนุน เมื่อการพัฒนาเมืองยึดหลักสิทธิ เสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค เมืองย่อมพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองอัจฉริยะที่มีความเอื้ออาทร เป็นเมืองที่น่าอยู่ด้วยความเป็นธรรม และมีความยั่งยืนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ งานศึกษาในอนาคตควรมุ่งพัฒนาเครื่องมือประเมินคุณธรรมเชิงพื้นที่ให้เชื่อมโยงกับนโยบายสาธารณะ ทดลองรูปแบบแรงจูงใจที่สร้างความเป็นเจ้าของร่วม และศึกษาบทบาทของศาสนา-วัฒนธรรมควบคู่กับเทคโนโลยีเมืองในฐานะสองกลไกสำคัญ เพื่อผลักดันแนวคิดเมืองคุณธรรมให้ก้าวจากกรอบนโยบายไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของประชาชน

บรรณานุกรม

- กระทรวงมหาดไทย. (2566). *คำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการส่งเสริมคุณธรรมระดับกระทรวงมหาดไทย* (พ.ศ. 2566). กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย.
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2550). *การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาลด้านการบริการจัดหางาน*. กรุงเทพมหานคร: กองแผนงานและสารสนเทศ กรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน.
- คณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ. (2562). *ประกาศคณะกรรมการขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ เรื่อง หลักเกณฑ์การประเมิน และคุณสมบัติ วิธีการ และกระบวนการในการพิจารณาการเป็นเมืองอัจฉริยะ* (ที่ 1/2562). เอกสารอัดสำเนา.
- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2561). *การส่งเสริมคุณธรรม พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา สร้างคนดีสู่สังคม*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).

- คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ. (2565). *สรุปสาระสำคัญแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2566–2570)*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย.
- จินตนา สุขจามันท์. (2549). *การศึกษาและการพัฒนาชุมชน*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ตรีทิพย์ณา ทองดี. (2568). *แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเยาวชนไทยในศตวรรษที่ 21*. วารสารสื่อวิชาการและวิจัย (JERR), 1(2), 33–36.
- ดิณณพัชช์ พูลพิพัฒน์. (2566). *คุณธรรมกับโลกยุคโกลาหล: รายงานสถานการณ์คุณธรรมปี 2565*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2552). *พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน: จากอดีตจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี. กราฟฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด.
- ธงชัย สิงอุดม. (2563). *การศึกษากรอบแนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน*. *วารสารปัญญาปณิธาน*, 5(2), 29–42.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และคณะ. (2554). *รายงานการศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการนโยบายสาธารณะ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ.พี. กราฟฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด.
- บุญรอด บุญเกิด และพัชรินทร์ รุจิรานุกูล. (2563). *แนวทางส่งเสริมการปฏิบัติตนด้านคุณธรรมจริยธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาของเยาวชนในภาคตะวันออก*. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 28(2), 136–144.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2545). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม) (พิมพ์ครั้งที่ 19)*. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.
- มอร์, โธมัส เซอร์. (2561). *ยูโทเปีย (Utopia)*. (สมบัติ จันทรวงศ์, ผู้แปล). (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: สมมติ
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2553). *การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของประชาชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและราชการ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพมหานคร: บิ๊คพอยท์.
- วชิรวัชร งามละม่อม. (2016). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วม*. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2568, จาก https://learningofpublic.blogspot.com/2016/02/blog-post_79.html
- ศรุต นาควัชระ. (2560). *หลักการพื้นฐานของคุณธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสยาม
- ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน). (2561). *รายงานผลการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรมในองค์กรต้นแบบ*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).
- ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน). (2565). *รายงานผลการดำเนินงานจังหวัดคุณธรรม (พ.ศ. 2558–2565)*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).
- ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน). (2566). *คู่มือแนวทางการขับเคลื่อนจังหวัดคุณธรรมและระบบนิเวศทางสังคมคุณธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).
- สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. (2566). *แนวทางการขับเคลื่อนจังหวัดคุณธรรมและชุมชนคุณธรรมต้นแบบ*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย.
- ดิณณพัชช์ พูลพิพัฒน์. (2566). *คุณธรรมกับโลกยุคโกลาหล : องค์ความรู้: รายงานสถานการณ์คุณธรรมปี 2565 = Moral with the age of chaos*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน).
- สมบัติ นามบุรี. (2562). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์*. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 2(1), 183–197.

- อภาภักดิ์ อธิภักย์. (2566). แนวทางการวางแผนพัฒนาเมืองในอนาคตให้น่าอยู่อย่างยั่งยืน (*LSFC Guideline*). *จดหมายข่าว กองยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง*, 1(2), 3–12.
- Tshetshe, Z. (2025). Recognising ‘Being’ in the BANI world. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 7(1), 1–9.
- UN-Habitat. (2023). *SDG 11 Synthesis Report*. Retrieved June 10, 2025, From <https://unhabitat.org/sdg-11-synthesis-report>
- United Nations. (n.d.). *THE 17 GOALS – Sustainable Development Goals*. SDGs. Retrieved June 10, 2025, From <https://sdgs.un.org/goals>
- Friend, R., & co-authors. (2016). *History and trends of urbanisation in Thailand*. Retrieved June 12, 2025, From https://cooperative-individualism.org/friend-richard_history-and-trends-of-urbanization-in-thailand-2016-mar.pdf
- Thailand Country Report. (2016). *Thailand country report*. Retrieved June 12, 2025, From https://www.acccrn.net/sites/default/files/publication/attach/thailand_paper_rev2.pdf
- IIED. (n.d.). *Asian cities climate resilience: Urbanising Thailand*. Retrieved June 12, 2025, From <https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/10770IIED.pdf>
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. Retrieved June 12, 2025, From <https://population.un.org/wup/assets/WUP2018-Report.pdf>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations. (2023, July 27). *Secretary-General’s opening remarks at press conference on climate*. Retrieved June 12, 2025, From <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2023-07-27/secretary-generals-opening-remarks-press-conference-climate>
- United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). (2023). *PLGS annual report 2023*. UN-Habitat. Retrieved June 12, 2025, From chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://unhabitat.org/sites/default/files/2024/04/plgs_annual_report_-_2023.pdf
- Longman. (1995). *Longman dictionary of contemporary English* (3rd ed.). Harlow, England: Longman.